

ПЕДАГОГИКА ЖӘНЕ ПӘНДІ ОҚЫТУ ӘДІСТЕМЕСІ

<https://www.doi.org/10.47526/2024-1/2664-0686.20>

ӘОЖ 378.147:81'373; МҒТАР 14.25.09

К.У. ЕСЕНОВА¹, К.А. ҚҰРМАНӘЛИЕВ², Ж.К. БАЛТАБАЕВА³✉

¹филология ғылымдарының докторы, профессор
Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті
(Қазақстан, Алматы қ.), e-mail: kalbike_65@mail.ru

²филология ғылымдарының докторы, профессор, ҚР ҰҒА академигі
Қазақстан Ұлттық жаратылыстану ғылымдары академиясы
(Қазақстан, Астана қ.), e-mail: kareke09@mail.ru

³педагогика ғылымдарының докторы, профессор
Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті
(Қазақстан, Алматы қ.), e-mail: baltabaevazhanalik@mail.ru

COVID-19 ПАНДЕМИЯСЫ КЕЗІНДЕГІ ҚАШЫҚТЫҚТАН ОҚЫТУ: ТІЛДІК
КЕДЕРГІЛЕР МЕН ҚАЗАҚ ҚОҒАМЫНЫҢ ЖАҢА КОНТЕНТТЕРІ

Андатпа. Жер бетіндегі адамзатты дүрліктірген COVID-19 пандемиясы адамдардың өмірге деген көзқарасын, психологиясын, тұрмыс-салтын өзгертті. Осы қиын жағдайға байланысты Дүниежүзілік денсаулық сақтау ұйымы халықаралық маңызы бар төтенше жағдай жариялады, әртүрлі ғылыми және клиникалық зерттеулер жүргізіліп, әлем жұртшылығы жағдайға қарай бейімделуге мәжбүр болды. 2020–2022 жылдары COVID-19 пандемиясы бүкіл әлемнің білім беру жүйесі үшін де ауыр сынаққа айналғандығы белгілі. Пандемия кезінде мектепте, жоғары оқу орындарында сабақ үдерісі онлайн режимге көшті. Пандемия басталған кезде сабақтардың қашықтықтан оқыту форматында өткізілуі оңай болған жоқ. Жоғары оқу орындары оқытушылары да, білім алушылары да ақпараттық-коммуникациялық технологияларды қолдану жолдарын меңгеру, жаңа платформалар мен құралдарды сабақ процесінде қолдануға тиіс болды.

Пәндер бойынша сабақтардың мақсатын, әдістемесін анықтау, әдістемелік материалдар дайындау, жалпы ұйымдастыру жұмыстары педагогикалық дизайнға қатысты болады. Алайда сабақ жүйелі жоспарланғанмен, онлайн сабақтарды ұйымдастыру кезінде білім алушылардың барлығы бірдей қосыла алмауы, интернеттің нашарлығы, интернет ұстаса, қолдарында пайдаланатын құрылғыларының болмауы, жарамсыздығы, т.б. секілді олқылықтар орын алды. Мұның барлығы білімгерлердің сабақ үдерісіндегі іс-әрекетіне коммуникативті-прагматикалық тұрғыда кедергі келтірді. Сондай-ақ қашықтан оқыту кезінде студенттердің сөйленісінде лексика-семантикалық кедергілер кездесті, бұған тілімізге жаңа терминдердің белсенді қолданысқа ене бастауы, оларды интерпретациялаудағы қиындықтар

*Бізге дұрыс сілтеме жасаңыз:

Есенова К.У., Құрманәлиев К.А., Балтабаева Ж.К. COVID-19 пандемиясы кезіндегі қашықтықтан оқыту: тілдік кедергілер мен қазақ қоғамының жаңа контенттері // *Ясауи университетінің хабаршысы*. – 2024. – №1 (131). – Б. 241–255. <https://doi.org/10.47526/2024-1/2664-0686.20>

*Cite us correctly:

Esenova K.U., Qurmanaliev K.A., Baltabaeva J.K. COVID-19 pandemiasy kezindegi qashyqyqtan oqytu: tildik kedergiler men qazaq qogamynyn jana kontentteri [Distance Learning During the COVID-19 Pandemic: Language Barriers and New Contents of Kazakh Society] // *Iasau universitetinin habarshysy*. – 2024. – №1 (131). – Б. 241–255. <https://doi.org/10.47526/2024-1/2664-0686.20>

және ол сөздердің мағынасын талдап түсіндіруге ZOOM уақытының шектеулі болуы, т.б. жағдайлар әсер етті. Мақалада осы жайттар назарға алынып, талданды.

Елімізде халықтың үйреншікті тұрмыс-тіршілігіне енген өзгерістер оның тілінде де көрініс тапты, яғни 2020 жылдың наурыз айынан бастап тіліміз көптеген жаңа сөздермен толықтырылды, бірқатар сөздер мен сөз тіркестері жаңа мағыналарға ие болды, олардың кейбіреулері жұмыс істеу аясын кеңейтті, арнайы медициналық, әлеуметтік саладан жалпы қолданысқа көшті. Мақалада коронавирустық инфекцияның таралуы кезінде қазақ тілі лексикасына енген жаңа тілдік бірліктердің түрлеріне, қолданысына назар аударылды.

Кілт сөздер: қашықтықтан оқыту, кедергілер, лексика-семантикалық, коммуникативті-прагматикалық, лексикалық инновациялар, сөйленіс, педагогикалық дизайн.

К.У. Essenova¹, К.А. Kurmanaliev², Zh.К. Baltabaeva³

¹*Doctor of Philological Sciences, Professor, Abai Kazakh National Pedagogical University
(Kazakhstan, Almaty), e-mail: kalbike_65@mail.ru*

²*Doctor of Philological Sciences, Professor, Academician of NAS RK
Kazakhstan National Academy of Natural Sciences
(Kazakhstan, Astana), e-mail: kareke09@mail.ru*

³*Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Abai Kazakh National Pedagogical University
(Kazakhstan, Almaty), e-mail: baltabaevazhanalik@mail.ru*

Distance Learning During the COVID-19 Pandemic: Language Barriers and New Contents of Kazakh Society

Abstract. The COVID-19 pandemic, which rocked humanity on Earth, changed people's attitudes, psychology, and way of life. Because of this situation, the World Health Organization (WHO) declared an emergency of international importance, various scientific and clinical studies were conducted, and the people of the world had to adapt to the situation. In 2020–2022, it is known that the COVID-19 pandemic has become a serious challenge for the education system of the whole world. During the pandemic, schoolchildren and students of higher education institutions couldn't study in the traditional format, so they switched to the online mode. When the pandemic started, it was not easy to hold classes in a distance learning format. Both teachers and students of higher educational institutions had to learn ways to use information and communication technologies, new platforms, and tools and use them in the teaching process.

The purpose, methodology, methodical materials, organizational forms of the lesson, selection of educational tools, and organization are related to pedagogical design. However, despite the systematic planning of classes, there were gaps in the organization of online training, such as the inability of all students to connect, poor internet access, lack of devices to use the internet, unsuitability, etc. All this interfered with the activities of students in the lesson process communicatively and pragmatically. Also, during distance learning, lexico-semantic barriers were encountered in the speech of students, which were influenced by cases when new terms began to be actively introduced into our language, difficulties with their interpretation, and limited ZOOM time for analyzing and interpreting the meaning of these words. These points were taken into account and analyzed in the article.

The changes in the people's daily life in our country were also reflected in their language, i.e., since March 2020, our language has been supplemented with many new words, and several words and phrases have acquired new meanings. Some of them expanded the scope of work and moved from special medical and social spheres to general use. The article also paid attention to the types and usage of new language units that entered the vocabulary of the Kazakh language during the spread of the Coronavirus infection.

Keywords: distance learning, barriers, lexical-semantic, communicative-pragmatic, lexical innovations, speech, pedagogical design.

К.У. Есенова¹, К.А. Курманалиев², Ж.К. Балтабаева³

¹доктор филологических наук, профессор

*Казахский национальный педагогический университет имени Абая
(Казахстан, г. Алматы), e-mail: kalbike_65@mail.ru*

²доктор филологических наук, профессор, академик НАН РК

*Казахстанская национальная академия естественных наук
(Казахстан, г. Астана), e-mail: kareke09@mail.ru*

³доктор педагогических наук, профессор

*Казахский национальный педагогический университет имени Абая
(Казахстан, г. Алматы), e-mail: baltabaevazhanalik@mail.ru*

Дистанционное обучение во время пандемии COVID-19: языковые барьеры и новые контенты казахского общества

Аннотация. Пандемия COVID-19, потрясая человечество на земле, изменила отношение людей к жизни, психологию, образ жизни. Из-за этой сложной ситуации Всемирная организация здравоохранения объявила чрезвычайное положение международного значения, были проведены различные научные и клинические исследования, и население мира должно было адаптироваться к ситуации. Известно, что в 2020-2022 годах пандемия COVID-19 также стала серьезным испытанием для системы образования во всем мире. Во время пандемии школьники, студенты высших учебных заведений перешли на онлайн-режим, что сделало невозможным обучение в традиционном формате. Когда началась пандемия, было нелегко проводить занятия в дистанционном формате. И преподаватели вузов, и обучающиеся должны были овладеть способами применения информационно-коммуникационных технологий, использовать новые платформы и средства в процессе урока.

Цель урока по предметам, методика, методические материалы, организационные формы, выбор средств обучения, организация относится к педагогическому дизайну. Однако, несмотря на систематическое планирование занятий, при организации онлайн-занятий возникли такие проблемы, как невозможность подключения всех обучающихся, плохой интернет, отсутствие устройств, неисправность интернета и др. Все это мешало деятельности обучающихся в процессе занятий в коммуникативно-прагматическом плане. Также при дистанционном обучении в речи студентов встречались лексико-семантические барьеры, на которые влияли случаи, когда в наш язык начали активно вводиться новые термины, трудности с их интерпретацией и ограниченность ZOOM времени на анализ и интерпретацию значения этих слов и т.д. В статье эти моменты были учтены и проанализированы.

Изменения привычного быта народа в стране отразились и на его языке, то есть с марта 2020 года наш язык пополнился множеством новых слов, ряд слов и фраз приобрели новые значения, некоторые из них расширили сферу функционирования, перешли от специальной медицинской, социальной сферы к общему использованию. В статье обращено внимание и на виды, использование новых языковых единиц, вошедших в лексику казахского языка при распространении коронавирусной инфекции.

Ключевые слова: дистанционное обучение, препятствия, лексико-семантические, коммуникативно-прагматические, лексические инновации, речь, педагогический дизайн.

Кіріспе

Қашықтықтан онлайн оқыту – ақпараттық құралдар және ғылыми негізделген тәсілдер арқылы білім алу формасы. Қашықтықтан оқыту әлемнің дамыған елдерінде бұрыннан бар форма екендігі белгілі. Дүние жүзіндегі дамушы елдердің жоғары оқу орындары қашықтықтан білім беру технологиясымен жұмыс жасауды ертерек бастады. Мәселен, АҚШ-та 1995 жылдан бастап жоғары оқу орындарының 58 пайызы қашықтықтан оқыту технологиясын қолға алып, аталмыш технологияның тиімділігін байқаған. Қазіргі сәтте бұл елдің көптеген оқу орындарында сабақ үдерісі осы технологиямен жүргізілуде. Ғалымдар интернетті адамзат санасы мен мәдениеті дамуындағы феномен ретінде қарастырды. Бұл феномендік құбылыспен әлем халқы 2020 жылғы наурыз айында ДДҰ пандемия жариялаған кезде бетпе-бет кездесіп таныды.

Бізде қашықтықтан білім беруге көшу коронавирустық инфекцияның таралуын азайтуға бағытталған шаралар аясында жүзеге асырылғандығы белгілі. COVID-19 пандемиясына байланысты жарияланған карантинге орай елімізде жоғары оқу орындары қашықтықтан білім алу жүйесіне көшті. Қашықтықтан оқыту оқытушы мен студенттердің бетпе-бет, жанды қарым-қатынаста емес, жаңа коммуникациялық ІТ технологиялар арқылы қашықтықтан жұмыс істеуі арқылы жүзеге асырылады. Бұл мәселеге қатысты «Цифрлық Қазақстан» мемлекеттік бағдарламасында «Бұл ретте жаңа білімді игеру үшін жаңа цифрлық технологиялар бойынша тұрақты негізде мұғалімдердің біліктілігін арттыру қамтамасыз етілетін болады» деп көрсетілген [1]. Бүгінгі таңда тұжырымдамалық түрде білім беру жүйесі негізгі үш бағыт бойынша жүргізілуде: білім беру үдерісін цифрландыру, цифрлық білім беру контенті, білім беруді басқаруды цифрландыру. Алайда, пандемия бұл бағытқа өзінің түзетулерін енгізді. Цифрлық білім беру контентін жасақтау жылдам қолға алынды... Пандемия білім беру контентін цифрландыру бағытының жүзеге асуын тездетті [2].

«Білім саласындағы жаңа коммуникациялық технологиялар» түсінігі компьютерлік техника және электрондық анықтамалық жүйелері, адамның әрдайым жаңа оқыту әдістерін ізденуінен пайда болды. ХХІ ғасырда ақпарат жүйелерінің өркендеп, қарыштап дамып келе жатқаны белгілі, бұл кезеңдегі басты ақпараттық ресурстар білім жүйесінің қай саласының дамуының да негізгі құралы болып табылады. Бұл ретте оқытушылардың да, білім алушылардың да ақпараттық технологияларды кеңінен пайдалана білулері ерекше назарда болады. Педагогикалық еңбектерде қашықтықтан оқыту үш жүйенің жиыны ретінде қарастырылып жүр: дидактикалық жүйе; технологиялық жүйе; қамтамасыз ету жүйелері. Сонымен қатар қашықтан оқытуда екі компонент – оқытуды басқару және өз бетімен білім алу басты рөл атқарады және деректер базасына, кітапханалық каталогтарға және басқа да ақпараттық ресурстарға еркін қол жеткізу, т.б. мүмкіндіктер бар.

Онлайн оқытуды жүзеге асыру үшін пәндер бойынша әр күнгі сабақтың мақсаты, әдістемесі, әдістемелік материалдар, ұйымдастыру формалары және білім беру құралдары болуы қажет. Осы компоненттердің жиынтығы педагогикалық дизайнға қатысты, өйткені күнделікті сабақ процесінде тиімді оқыту жүйесін жетілдіру, пән мазмұнын қажетті ақпаратпен толықтыру, оқу материалын ұсынудың заманауи тәсілдерін енгізу секілді талаптар ескерілуі қажет, яғни педагогикалық дизайн оқу мақсатынан, оқу материалдарынан және цифрлық құралдардан тұратындығы белгілі. Э. Битэм педагогикалық дизайн да теория мен практиканы біріктіретін термин екендігін айта келіп, ол нақты бір тұғырмен қатар, қоршаған жағдайларға үнемі бейімделіп отыратын контекске сай келетін тәжірибелердің жиынтығын қамтитындығын, жаңа цифрлық экономикадағы өте құнды іс-әрекет және барған сайын біздің өзара маңызды қарым-қатынасымыздың көбі дизайндалған кеңістіктер немесе интерфейстер негізінде жүзеге асатындықтан, мәні артып отырған пәнаралық қабілеттілік [3, 28-б.], - деген анықтама берген.

Ал педагогикалық дизайн принциптерін Роберт Ганье төмендегіше нақтылаған:

– білім алушылардың назарын аудару;
– оқытудың міндеттері мен мақсаттарын түсіндіру;
– оқу материалын ұсыну;
– білім алушыларға оқылған материалды есте сақтауға мүмкіндік беретін нұсқау беру;
– білімді тәжірибеде бекіту;
– оқытудың тиімділік деңгейін бағалауға мүмкіндік беретін кері байланыс ұйымдастыру [4].

Педагогика ғылымында осылайша негізгі тұжырымдары дәлелденген педагогикалық дизайн пандемия кезіндегі онлайн сабақтарды ұйымдастыруда басшылыққа алынды. Өйткені білім берудің қашықтықтан оқыту түрі Ковид-19 пандемиясына дейін кең тараған жоқ. Онлайн сабақ процесінде қай пәннен болмасын жаңа материалды түсіндіруде де, студенттердің практикалық дағдыларын дамыту үшін де арнайы құрал-жабдықтар қажет, цифрлық білім беру технологиясын меңгеру, сол арқылы өтетін сабақтың дизайнын құрастыру оқытушыдан шеберлікті талап етеді.

Әрине, пандемия кезіндегі қашықтықтан оқытуды ұйымдастыру барысында қиындықтар кездесті. Коммерциялық негізде оқитын кейбір студенттер оқу форматының өзгергеніне, тәжірибелік сабақтар сапасының, олардың пікірінше, айтарлықтай төмендегеніне, оқу ақысының сол күйінде қалғанына наразылық білдірді. Мұндай жайттар алыс-жақын шетелдердің білім саласында да кездесті. Мысалы, Ұлыбританияда 300 мыңға жуық студент оқу ақысын төмендетуді талап етіп, петицияға қол қойды [5].

Жоғары оқу орындарының студенттері мен оқытушылары онлайн білім беруге көшуге дайын емес еді, кенеттен басталған қиыншылықтан оқыту процесінде қиындықтар туындады. Мысалы, онлайн оқытуды ұйымдастыру кезінде техникалық қиындықтар жиі кездесті: білімгерлердің барлығының бірдей қосыла алмауы, интернеттің нашарлығы, үзілістер, компьютердің жетіспеушілігі, т.б.

Бұл жайттар студенттерден алынған сауалнама нәтижесінен де анық байқалды (1-кесте).

1-кесте – Студенттерден алынған сауалнама нәтижелері

Сұрақтар	Иә	Жоқ	Жауап беруге қиналамын
	(n=227), %		
Қашықтан оқуға тез бейімделдіңіз бе?	46,4	51	2,6
Онлайн кезіндегі сабақ үдерісі ұнады ма?	47	33,6	19,4
Қашықтан оқытуды жалғастырғыңыз келе ме?	30	42	28
Интернетке қосылуда қиындықтар болды ма?	41	59	0
Сабаққа дайындалуға көп уақыт жұмсадыңыз ба?	57	40	3
Пән бойынша өзіңіз күткен ақпаратты ала алдыңыз ба?	72,6	23	4,4
Кері байланыс кезінде қиындықтар болды ма?	41	55	4

Пандемия кезіндегі қашықтан оқытудағы сабақ үдерістерінде студенттер тілінде лексика-семантикалық кедергілер көбірек кездесті, сөздердің мағыналарын шатастыру, бұрын-соңды естілмеген жаңа терминдердің белсенді қолданысқа ене бастауы, оларды интерпретациялаудағы қиындықтар және ол сөздердің мағынасын талдап түсіндіруге Zoom уақытының шектеулі болуы, түсіндіру кезінде жекелеген студенттің интернеттің нашарлығынан жүйеден шығып кетуі секілді жайттар орын алды. Мұның бәрі оқу үдерісінің нәтижесін төмендетті.

Зерттеу әдістері мен материалдар

Зерттеу кезінде материалдарды жинақтау, топтастыру, жүйелеу, лексика-семантикалық сипаттау, қорыту, контент-талдау әдісі, т.б. әдістер пайдаланылды.

Мақаланы жазу қашықтықтан оқыту кезіндегі онлайн сабақтардың жазбалары және бұқаралық ақпарат құралдарындағы тілдік контент арқылы тараған ковид-лексемаларды жинақтау арқылы жүзеге асырылды. Яғни тілімізде пайда болған жаңа сөздер мен сөз тіркестеріне ерекше назар аударылды. Ол үшін мерзімді басылымдардағы материалдар, Tengri news kz., Казинформ секілді ақпараттық агенттік пен желілерден материалдар алынды. Қазақ тілінде ақпараттар тарататын бұқаралық-ақпарат құралдарынан іріктеу әдісімен терілген мысалдарға сөзжасамдық талдау жасалды.

Талдау мен нәтижелер

Қазіргі Ғылым және жоғары білім министрі С. Нұрбек 2020 жылы онлайн режимде «Болашақ» қауымдастығының ұйымдастыруымен өткен «Жастар және инновациялар» форумында «Осы мәселеге байланысты халық тарапынан да, оқушылар мен оқытушылар тарапынан да туындап жатқан наразылықтардың толқыны, өкінішке қарай, онлайн оқытуға деген жағымсыз пікірді қалыптастырды... Бірақ онлайн оқытудың мәселелерін шетке ысырып, пандемияның бұл салдарын бір рет көрген «үрейлі түс» секілді қабылдай алмаймыз. Шынтуайтында бұл салдарды үрейлі түс секілді ұмыта салу енді мүмкін емес. Пандемия цифрлық қоғам моделіне көшу процесін бастап берді. Әлбетте, біз мұнымен өмір сүретіндіктен, осы реалиге бейімделуіміз керек», - деп тұжырымдаған еді.

Кенеттен басталған пандемия білім беру жүйесінде бұрыннан бері дамып келе жатқан тенденцияларды жеделдете түсті десек артық емес, атап айтқанда модернизация, цифрландыру, даралау және икемділік, т.б. бағыттарды жеделдетіп қолға алудың қажеттігін анық байқатты.

Шындығында да кез келген қиындық жаңа мүмкіндіктерге жол ашатын жағдайы да бар. Оқытушы-профессорларда мамандыққа деген шығармашылық көзқарас пайда болды, оқытудың *инновациялық әдіс-тәсілдерін* бұрынғыдан да белсенді қолдана бастады. Университеттерде мониторинг, бағалау, емтихан алу жүйелері жедел қайта құрылып, жетілдірілді. Мәселен, дәстүрлі емтиханға қоса студенттің құзыреттілігін тексеруге өте ыңғайлы шығармашылық емтихан түрі енгізілді. Бұл емтихан түрі студенттің тек теориялық білімін ғана тексеріп қоймай, шығармашылық қабілеті мен кәсіби қызметке бейімделу деңгейін де анықтауға мүмкіндік береді. Осындай жұмыстар Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университетінде де іске асырылды. Қашықтықтан оқытуға көшкен уақытта аптаның жеті күнінде уақытпен санаспай, университет оқытушылары мен студенттер ақпараттық технологиялар бөлімімен тығыз байланыста болып, кеңес алды. Сондай-ақ оларға техникалық қолдаулар көрсетіліп, вебинарлар өткізілді. Университетте Moodle негізінде жасақталған платформалармен жұмыс жасап, Zoom, Google Meet, Meet, Discord сынды қосымшалармен бетпе-бет сабақ жүргізуге мүмкіндік болды. Сабақта берілген тапсырмаларды тексеруде Kahoot, Quizziz, т.б. платформалар пайдаланылды. Бұл жөнінде баспасөз беттерінде мақалалар жарық көріп, қашықтықтан оқытудағы жаңа технологиялардың мүмкіндіктері жайында талданды. Мысалы, А.М. Бисенғалиева, К.О. Дюсенғалиеваның «Қашықтықтан оқытудың заманауи технологияларын меңгеру» атты мақаласында қашықтықтан оқыту кезінде Microsoft Teams, Zoom және Skype платформаларының дәрістер үшін өте қолайлылығына, ақпараттың үлкен көлемін бекіту қажет болған кезде, оқытушы мен білім алушылар арасында тікелей байланыс орнатуда семинарлар өткізуге ыңғайлылығына тоқтала келіп, оқыту кезінде оқу тапсырмаларын көрсету үшін интерактивті презентациялар жасау құралы ретінде Canva.com платформасын, сондай-ақ компьютер экранынан бейне жазу қажет болған жағдайда Bandicam бағдарламасы

қолданылатындығын осы платформалар арқылы өткізілген сабақтар көрінісі арқылы баяндаған [6].

Алайда дайындықсыз жағдайда басталған қашықтықтан оқыту үдерісінің білімгерлерге қиындық келтірген сәттері де кездесті. Ең алдымен коммуникативтік-прагматикалық кедергі басты орында болды. Әдетте, зерттеушілер қарым-қатынастағы негізгі коммуникациялық кедергілерді: қабылдау кедергісі, мінез-құлық кедергісі, тіл, семантикалық кедергі, эмоционалды кедергі, мәдени кедергі, әлеуметтік кедергі деп бірнеше түрлерге бөледі. Бізде де білім беру жүйесінде, жалпы халықтың тұрмысында бұл кедергілер орын алғандығы анық.

Қашықтықтан оқыту студенттің виртуалды коммуникацияға түсуін талап ететіндігі белгілі. Бірақ мұндай қарым-қатынасқа студенттердің психологиялық тұрғыда дайын еместігі кедергі болды. Студенттің қашықтықтан оқығанда оқшаулануы оның психологиялық жай-күйіне әсер етуі мүмкін. Мұндай *коммуникативтік-прагматикалық* кедергілер де сабақтың нәтижесіне, студенттің пән бойынша өтілген тақырыптарды толыққанды меңгеруіне қиындық келтірді.

Қарым-қатынастағы кедергілер білімгерлердің мінездерімен, олардың ұмтылыстарымен, көзқарастарымен, сөйлеу ерекшеліктерімен, қарым-қатынас жасау тәсілдерімен байланысты да болуы ықтимал. Жалпы қарым-қатынас кедергілері – коммуникацияның диалогтік түрі ретінде қарым-қатынасқа кедергі келтіретін коммуникативті-прагматикалық құбылыс.

Жалпыхалықтық карантин кезіндегі қашықтан оқыту, онлайн жұмыс, пандемиялық шектеулер адами қарым-қатынас жүйесіне елеулі ықпалын тигізді. Карантин кезінде адамдардың бір-бірімен жүзбе-жүз араласуына шектеу қойылды. Топтағы студенттердің бір-бірімен және оқытушылармен вербалды емес қарым-қатынаста болуы олардың сабаққа деген белсенділіктерін төмендетті. Студенттерге көптеген теориялық ақпаратты оқуға тура келді, оны оқулықтардан қабылдау жалықтырған сәттер де болды. Әрине, оқытушы жаңа материалды бетпе-бет түсіндірсе, білімгерлерге түсіну, қабылдау әлдеқайда оңай болатындығы анық. Сондай-ақ оқытушыға қашықтықтан оқытуда экранның артындағы студенттерді бақылауға мүмкіндік аз, өйткені білімалушылардың барлығы бірдей экрандарын ашпайды, сондықтан студенттердің әрқайсысының жеке ерекшеліктерін анықтау, студенттердің ақпаратты қабылдау ерекшеліктерін ескеру оқытушыға қиындық туғызды. Онлайн сабақтар кезінде тағы бір байқалған кемшілік – студенттердің қажетті ақпаратты алу үшін, нақты түсініп алуда оқытушыға да, топтағы жауап беріп тұрған курстастарына да сұрақтар қоюға дағдыларының жетіспеушілігі.

Онлайн оқытуда қашықтықтан білім алушы студент күрделі тақырыптарға қайта оралып немесе өзінің түсінбеген тұстарын бейне-дәрістен өз қалауымен бірнеше рет қайта қарап шығуға мүмкіндігі болады. Алайда білімалушылардың арасында сабаққа деген жалқаулық және тапсырмаларды орындауды «кейінге» қалдыру үрдісі байқалды. Сондай-ақ студенттердің жазба тапсырмаларды бір-бірінен көшіріп алуы, интернеттен жауабын қарап жазу секілді жайттар белең алды.

Осындай кедергілер білімгерлердің үй тапсырмасын орындау деңгейлеріне де жағымсыз әсер етті. Зерттеушілердің пайымдауынша, қашықтықтан оқытудың белгілі бір кезеңінде студенттердің ынтасы, әсіресе бірінші курстарда төмендейді екен. Олар әрқашан егжей-тегжейлі кері байланыс алуға мүмкіндік болмаған жағдайда тапсырмаларды орындаудың мәні мен мазмұнын түсінуде қиналады. Қашықтықтан оқытудың қиындықтарын бүкіл процесті дұрыс ұйымдастырған жағдайда жеңуге болатындығы түсінікті бола бастады. Ол үшін интернет желісінің қуаттылығы, онлайн оқытуға арналған техникалық құралдардың жеткіліктілігі, сапасы басты рөл атқарады. Сондай-ақ компьютер арқылы оқуда тек мәтіндерді оқумен немесе бейнероликтерді көрумен шектеліп қалмауы үшін қашықтықтан оқыту процесінде оқытушының студенттермен эмоционалды қарым-қатынас орнатуы ең

басты қажеттілік деуге болады. Сондай-ақ сабақ сценарийін жүйелі, сапалы ұйымдастырып, студентті сыни тұрғыда ойландыратындай креативті тапсырмаларды беру қажет, студент вебинарды мұқият тыңдап отырғандығын байқау үшін, педагог үнемі кері байланыс жасап, чатта тақырыпқа қатысты мақсатты сұрақтар қойып отыруы абзал.

Әлем өзгеруде, цифрлық технологиялар өмірімізге сенімді түрде енуде, заманауи мектеп оқушылары да, жоғары оқу орындары студенттері де цифрлық индустрияны белсенді түрде меңгеруде. Жаңа технологияларды қолдану арқылы студенттердің табысты оқуына мүмкіндіктері мол, өйткені студент әлемнің кез келген өзі қалаған оқу орнынан білім ала алады. Ал жүйелі түрде қашықтан оқу жастардың өз білімдеріне жауапкершілікпен қарауларына және өзі үшін жұмыс істеуге, гаджеттерді білімін дамыту үшін пайдалануға мүмкіндік береді. Білім алушы осы мүмкіндікті тиімді пайдалана білуі тиіс.

Пандемия кезіндегі қиындық адамдар арасындағы қарым-қатынастан да байқалды. Әсіресе коммуникативті-прагматикалық кедергілер социумда қалыптасып орныққан әдеп нормаларын жетік білмеуден COVID-19 кезінде бұрын-соңды қалыптасқан ұлттық стереотиптердің бұзылуынан туындады. Карантиндегі әртүрлі шектеулер адамдар арасындағы қарым-қатынасты қиындатты, сөйтіп коммуникативті-прагматикалық кедергілердің орын алуына әкелді. Мысалы, қазақтың той форматының өзгеруі, қайтыс болған адамдарды аза тұту, жерлеу рәсіміне де шектеу қойылуы, яғни көп адам жиналатын дәстүрлі әдеттен бас тарту сияқты құбылыстар қазақ қоғамына белгілі бір дәрежеде коммуникацияға, қазақы ұлттық танымға өзгеріс әкелді. Бұл өз кезегінде позитивке құрылған той әдебіне қатысты орын алған коммуникативті-прагматикалық кедергілердің түп-тамыры, айналып келгенде, ұлттық-мәдени коммуникация ерекшеліктеріне келіп тіреледі екен.

Әсіресе, қазақ халқы үшін өз қуанышын елмен бірге атап өту ата-дәстүріміз екені сөзсіз. Дегенмен, елдің берекесін алған коронавирус кең тараған кезде тойды уақытша тоқтату қажет болды. Бұған бағынбаған той иелеріне қомақты айыппұл салу жағы көзделді, себебі көпшілік жиналған тойға барған адамдардың өміріне қауіп төнуі мүмкін еді. Осымен байланысты бұқаралық ақпарат құралдарында осы жайтқа қатысты мақалалар жиі жарияланды. Мысалы, «Карантин кезінде ойлы халық той тойламайды», «Тәртіпке бағынбай той жасаған азаматша әкімшілік жазаға тартылды», «Той жасап, сотқа тартылды», «Ортақ талапқа бағынбаған азамат 15 тәулікке дейін қамалады», т.б. мақалалардың тақырыптарынан байқауға болады.

Пандемия кезіндегі онлайн сабақтарда лексика-семантикалық кедергілер де болды. Әдетте зерттеушілер семантикалық кедергіні коммуникация кезінде сөздердің мағынасын дұрыс түсінбеу нәтижесінде туындайтын қарым-қатынас кедергілері деп есептейді. Яғни семантикалық мәселе сөздер мен сөз тіркестерінің адамдардың қабылдауына қатысты түрлі мағынаға ие болып, түсініспеушіліктерге әкелетін кезде туындайды.

Ақпаратты қабылдауда қарым-қатынас кедергілері студенттерде психологиялық қолайсыздық туғызады, өзара түсіністік, өзара сенім деңгейін және нәтижесінде қарым-қатынас үдерісін төмендетуі мүмкін. Өйткені кедергі пайда болса, онда ақпарат бұрмаланады немесе бастапқы мағынасын жоғалтады, ал кейбір жағдайларда ақпаратты алу мүмкін болмайды. Семантикалық кедергінің пайда болуын зерттеушілер былай түсіндіреді: біз, әдетте, «мен қалай түсінетінімді әркім түсінеді» деген тұжырым жасаймыз, бірақ керісінше «менің айтып тұрған сөзімді әркім өзінше түсінеді» деген дұрысырақ болар еді. Сондықтан семантикалық кедергіні жеңу үшін: 1) мүмкіндігінше көпшілікке түсінікті, қарапайым сөздермен сөйлеу; 2) кейбір түйінді сөздерді, ұғымдарды, терминдерді әңгімелесудің басында нақтылап, алдын ала келісу қажет. Сондай-ақ семантикалық кедергілер көп мағыналы сөздерге қатысты болуы мүмкін. Лексика-семантикалық кедергілер – көбінесе сөздің архаикалық мағынасын білмегендіктен, басқа материалдық мәдениетке байланысты білім қорының жетіспеушілігінен болатын кедергі.

Жаппай, хаосты сипатта қолға алынып, науқанға айналған істің, шаралардың нәтижесі ала-құла болуы мүмкін екені өмірде талай дәлелденген жайт. 2020 жылы басталған пандемия кезеңі қазақ қоғамына едәуір әсер етті. Қоғамда әлеуметтік тұрғыдан да, моральдық тұрғыдан да, тілдік тұрғыдан да, психологиялық тұрғыдан да айтарлықтай өзгеріс болды. Әсіресе тілімізге пандемияға қатысты еніп жатқан тілдік қолданыстардың қайсысы дұрыс қабылданып жатыр, қайсысы біздің тілдік нормадан ауытқып жатыр деген мәселелерді қарастырып жатудың өзі қиын еді. Онлайн кезіндегі қашықтықтан оқытуда экран алдындағы тілдік қарым-қатынас сөз әдебін бұзды.

Осы тұрғыдан алғанда көптеген тіл бірліктерін (терминдік сипаттағы қолданыстар) интерпретациялауда әсіресе, лексика-семантикалық кедергілердің бой алуы да заңды еді.

Кез келген айтылымның, атаулардың негізінде уәжділік жататыны белгілі. Бұл – ең алдымен, ұқсатуға байланысты мәселе. Әсіресе нақты заттарға атау беруде тілге оны тілдік ұжымға бұрыннан таныс, әуелден белгілі, қолданыста бар, тіл ұстанушының тілдік санасында берік орныққан бейнесі мен атауы бар затқа тән белгілері арқылы ұқсатып, сол бұрынғы заттардың немесе оның бір бөлшегінің, қасиеттерінің, т.б. атауын тірек сөз етіп алып, жаңа заттардың бір бөлшегінің атауларын немесе қасиеті мен белгісін сипаттайтын бір сөзді тіркестіріп жаңа атау жасау тәсілі кеңінен қолданылады [7, 366-б.].

Ғалымдардың пайымдауынша, сөзжасам – тіліміздегі жаңа сөздерді жасау әрекетін іске асыратын, сөздік қорды үнемі толықтырып, байқатып отыратын, заңдылықтарды белгілейтін тіл білімінің саласы. Олай болса, тілімізге енген жаңа сөздер сөзжасамның қағидаларына сай жасалып, қолданысқа енеді.

Тіл – күрделі динамикалық жүйе, өйткені тіл үнемі қоғам өмірінің қоғамдық-саяси және мәдени сипатындағы өзгерістерді көрсете отырып, үздіксіз дамып, жетілдіріліп отырады. Осы ретте академик Р. Сыздықтың тілдің және оның лексика-грамматикалық құрамының даму жолында белгілі бір кезеңдер болатындығын, ол кезеңдер тарихи, өтпелі, бір қалыпты, прогрессивті, регрессивті деп аталуы мүмкін екендігін айта келіп, «тіл дамуының мұндай кезеңдері, әрине, сол тілді иемденуші халықтың әлеуметтік, саяси, мәдени өмірінде өтіп жататын өзгерістерге, қозғалыстарға, дүмпулерге, төңкерістерге тікелей қатысты болады» [8, 176-б.], - деген тұжырымын басшылыққа аламыз. Біздің елімізді ғана емес, дүниежүзі бойынша әлем халықтарын әбігерге салған COVID-19 пандемиясына қатысты лексикалық инновациялар қай-қай тілде де кездесті.

Тіліміздің лексикасы қай кезеңде де белгілі бір жағдайлармен толығып отыратындығы белгілі жайт. Сондықтан да тілге енген неологизмдер жайында неологиялық зерттеулерде жүйелі талданған. Лингвист ғалым Дитер Херберг неологизмге мынадай анықтама берген: «Неологизмом является лексическая единица или значение, которые появляются в определённый отрезок языкового развития коммуникативного сообщества, получают распространение, соответствуют языковой норме и в течение определённого этапа языкового развития воспринимаются большинством носителей языка как новые» [9].

Кенеттен пайда болған COVID-19 індеті тілімізге жаңа лексикалық және әлеуметтік лингвистикалық өзгерістер әкелді [10, 2-б.]. 2020 жылдың басы жаһандық және аймақтық экономикаға, елдердің әлеуметтік және мәдени өміріне орасан зор әсер еткен пандемияға айналған жаңа инфекцияның әлемнің барлық елдері арасында таралуымен ерекшеленді. Мұндай ауқымды оқиға өмірдің жаңа шындығына айқын әсер ететін тілде өз көрінісін тапқаны анық. Коронавирустық пандемия кезінде БАҚ құралдары мен әлеуметтік желілердегі материалдарда бұрын болмаған өмір шындығы жайындағы жаңа лексикалық бірліктер белсенді пайдаланылды. Мысалы, Неміс тілі институтының веб-сайтында Neuer Wortschatz [11] онлайн неологиялық сөздігі 2020 жылдың ақпан-маусым айлары аралығында неміс тілінде пайда болған 473 неологизм мен жаңартылған лексемалардан тұрады [12]. Ал ағылшын тіліндегі сөздікте 535 жаңа сөз енгізілген. Ресей Ғылым Академиясы жанындағы

Лингвистикалық зерттеулер институты ұжымы шығарған «Словарь русского языка коронавирусной эпохи» атты еңбекте 3500 сөз енгізілген [13].

2020 жылы ұлыбританиялық лексикографтар таныған «жыл сөзі» – *lockdown* – интерпретациялауда (пандемия кезеңінің ең алғашқы уақытында) қазақтың қарапайым аудиториясы лексика-семантикалық кедергіге ұшырағаны анық. Себебі бұл қолданыс алғашқыда ешқандай ассоциация туындата алмады. Сол сияқты лексика-семантикалық кедергілер қатарына *префиксойд*, *аффиксойд* сөзжасамдық жолымен жасалған бірнеше терминдерді, атап айтқанда, *пульсоксиметр*, *вакуум-камера*, т.б. қолданыстарды атауға болады. Тілімізге еніп жатқан көптеген кірме сөздерді (*коронатайм*, *инфодемия*, *штамм*, *полимеразды тізбекті реакция*, *SARS*, т.б.) бірден қабылдау да оңайға түспеді.

Тілімізде осындай бұрын-соңды кездеспеген кейбір терминдер мен аталымдарды көбінесе орыс тілі арқылы шетелден келген «жаңа атаулар» ретінде танымыз. Мысалы, *вируленттілік*, *ковидло*, *Уханька*, *сатурация*, *короноид*, *пфайзер*, *антисептик*, *коронаскептиктер*, *карантикулдар*, *ковидео кеші*, *GR код жүйесі*, *онлайн тур*, *антиваксилер*, *коронавирус фобиясы*, *асимптоматикалық пациенттер*, т.б.

Тіл білімінде номинация үдерісін үш мүшелі қатынастан: *болмыс* (ақиқат шындық) – *ұғым* – *атаудан тұратын құрылым* («семантикалық үшбұрыш») тұрады деп тану қағидасы бар. Номинация үдерісінің көрсетілген компоненттері нақты тілдік көрініс жағдайында сол тілге қатысты белгілерге ие болады. А. Салқынбай өз зерттеуінде атаудың жасалуында денотаттың алатын орны туралы: «Атаудың негізі – денотаттың маңызды ерекше белгісінің бейнесі. Болмыстың қасиеті мен ерекше белгілерін тану адам баласының таным дүниесін қалыптастырады. Бұл – ұзақ та уақыт өткен сайын тереңдей, кеңейе түсетін күрделі әрі кешенді үдеріс. Дүниетаным көкжиегі кеңейген сайын сөздік құрамдағы сөздер жүйесі де кеңейіп, семантикалық өрістегі атаулар саны өседі. Болмыстағы ерекше белгілердің танылуы жаңа атау тууының негізі саналады. Танылған белгі және соның негізінде жасалған атау кейінгі тіл дамуы барысында екінші бір белгісі арқылы ерекшеленіп, жаңа семаға жіктелуі ықтимал. Екіншілік мағына алған жаңа атау екіншілік атау (номинация) ретінде танылады» [14, 330-б.], - деп көрсеткен.

Тілімізде пандемияға қатысты пайда болған атаулардың басым көпшілігі жалаң я күрделі құрылымда бастапқы жалаң түбірлердің негізінде кейін пайда болған екіншілік мағынадағы туынды атаулар болып табылады. Пандемияға қатысты тілдік бірліктердің бірқатары түбір (негіз) мен қосымшадан тұратын қос құрамды атаулар болып келеді. Бұларда өздерін туғызған түбір-негіздердің де, қосымшалардың да бастапқы мағыналары белгілі мөлшерде сақталып отырады. Мысалы: *бұғаттау* (*локдаун*) – «қамау» мағынасындағы *бұғат* түбір сөзіне-*та-у* қосымшалары, *вакциналау* – «вакцина» бұрыннан тілімізде қолданыстағы медициналық терминге *-ла-у* қосылу арқылы немесе *вирусышы -шы* сөз тудырушы жұрнағы арқылы жасалған. Ал COVID-19 құрамындағы короновирүс сөзі алғашқы рет 1968 жылы жаңа вирустарды атау үшін *Nature* журналында қолданылған [15].

Сондай-ақ пандемия кезінде жасалған күрделі атаулар өте көп кездеседі. Мысалы, *коронадағдарыс*, *дімкәс қоғам*, *бәлекет індет*, *қазіргі ахуал*, *ерекше ережелер*, *супер тест*, *санитарлық талаптар*, *елдердің статистикасы*, *айыппұл*, *емделіп жатқандар*, *ковидтік ауруханалар*, *маскасыз жүрмеу*, *вируспен күресу*, *шырмауықтай шырмаған қауіпті індет*, т.б. сөздердің қай-қайсысы болсын құрамындағы жеке сөздердің (түбір-негіздердің) жай қосындысы емес, кезінде екіншілік соңғы мағынаға ие болған, демек, олар құрылымы жағынан да, мағынасы жағынан да біртұтас тұлғаланған жаңа сипаттағы атаулар болып қалыптасқан. Екіншілік мағынадағы аталымдардың құрамындағы тіл бірліктерінің бастапқы мағыналары көп жағдайда сезіліп тұрады. Бірақ тілдің әртүрлі даму заңдылықтарына (дерексіздендіру, трансформацияланып ауысу, дыбыстық өзгерістерге ұшырау, т.б.) сай өзгерістерге түсіп, бастапқы мағыналары көмескіленіп, жоғалып кетуі мүмкін. Оны Б.Қасым

туынды сөздердің жасалуына, қалыптасуына ықпал ететін сыңарлардың уәжділігі, құрылымдық тұрақты орын тәртібі сияқты негізгі факторлардың бірі ретінде атап көрсетеді. Ол: «Қазақ лингвистикасында аталымның жасалуына себепкер жайттарды сыңарлардың уәжділік деңгейі, сыңарларды мағыналардың байланысы мен арақатынасы, сөздің ішкі мағыналық құрылымы, т.б. тілдік заңдылықтар негізінен анықтауды, зерттеуді қажет етеді», - деп көрсеткен [16, 115-б.].

Сөзжасамдық құрылымдар жаңа атауларға қоғамдық дамудағы күрт өзгерістер негізінде жасалған ұғымдарға дер кезінде атау беріп, сөзқолданысқа енгізу мұқтажығы туындағанда белсенді қызмет атқаратындығы анық. Кенеттен пайда болған COVID-19 індеті тілге жаңа лексикалық және элеуметтік лингвистикалық өзгерістер әкелгендігіне қай тілде де ғалымдар көңіл бөлді. Мысалы, «COVID-19 как причина возникновения неологизмов и словообразовательных процессов в английском языке» атты мақалада «Появление новых слов и фраз, сопровождающих внезапную вспышку COVID-19, привело к новым лексическим и социолингвистическим изменениям, которые стали частью обыденной жизни современного человека [10, 24-б.]», - деп көрсетілсе, Ф.Г. Фатқуллиная, Р.Р. Туктамышева «Словообразовательные модели неологизмов коронавирусной эпохи» тақырыбындағы зерттеуінде «...неологизмы коронавирусной эпохи, выявленные «коронавирусные» лексемы, представляют продуктивные словообразовательные модели современного русского языка. Наиболее продуктивными словообразовательными моделями стали словообразовательные неологизмы (словосложение, суффиксация) и семантические неологизмы» [17, 177-б.], - деген тұжырым жасаған.

Қазақ тілінде де пандемия кезінде тілімізге көптеген сөздер қолданысқа енді. «Мысалы: «медицинская маска» атауы тек медицинаның тар аясында ғана қолданылып келе жатқан, сөз қолданысқа аса ене қоймаған терминдік ұғым болатын. Пандемия кезінен бастап «маска» – «бетперде» деген жаңа атауға ие болды. Бетперде – сөзжасамның аналитикалық тәсілімен жасалып отыр. Мағынасы – ауа тамшылары арқылы жұғатын қауіпті вирустардан қорғайтын медициналық қорғаныс құралы. Бетперденің белсенді қолданысының деңгейі жоғары болғаны соншалық, «бетперделілер», «бетпердесіздер», «бетпердесіздік» сияқты синтетикалық жолмен жасалған сөзжасамдық құрылымдар да белсенділікке ие болды» [18, 56-б.]. Сондай-ақ тілімізде аналитикалық жолмен жасалған сөзжасамдық құрылымдар баршылық: *вирусайналым, вирус дағдарысы, вакцина диссиденті, вакциналық туризм, қатерлі індет, коронавирус белгілері, коронавирустың таралуы, коронавирустан қорғану, карантинomanия, коронодүрбелең, вирус тамшылары, таралу жылдамдығы, вирус тұрақтау, вирус тасушы, дерт жұқтырушы, жанама айғақ, серологиялық зерттеу, өміршең вирус, коронoid («паранoid») және «коронавирус» сөздерінің симбиозы, ковид диссиденттері, ковид-неологизм, киберкоронавирус (пандемия кезінде кең таралған компьютерлік алаяқтық), карантинді стационар, карантиндік апокалипсис (пандемиядағы коронавирустық инфекцияның жаһандық апат ретінде қаралуы), инфодемия (коронавирустық пандемия туралы жалған ақпараттың таралуы), вирусқа күмәнданушы (вирусоскептик), вирустық дағдарыс, вакцинатуризм, қазіргі ахуал, темір тәртіп, ерекше ережелер, супер тест, елдің дамуын цифрландыру, санитарлық талаптар, елдердің статистикасы, айыппұл, емделіп жатқандар, маскасыз жүрмеу, вируспен күресу, ковидео кеші, залалсыздандыру сұйықтығы, коронавирустың жаңа толқындары, вакцинация паспорты, «қызыл» аймақ, «жасыл» аймақ, «сары» аймақ, егу бекеті, ПТР-сынама, ПТР сертификаты, шектеу шаралары, күшейтілген сан-дез режимі, үй карантині, вакциналау қарқыны, COVID-19 жұқтырғандар, коронавирус жұқтырғандар, вакцинация деңгейі, ұжымдық иммунитет, жаһандық иммунитет, вакцинацияланған науқас, оқшаулану мерзімі, сырқаттанушылық көрсеткіші, маусымдық инфекция, індет жұқтырғандар, коронавирусты таратушылар,*

Синтетикалық жолмен жасалған сөзжасамдық құрылымдар: *вирусшылар, вакциналанғандар, вакциналау, екпеленбегендер, ревакцинацияланғандар, корониялдар (індет уақытында туылған және індетпен бірге өскен балалар), карантиниада (коронавирустық пандемия кезеңіндегі спорт және басқа да жарыстар), карантимул (балалар үшін карантинге байланысты жарияланған демалыс), кетелегендер (шетелге жұмысқа немесе демалысқа кеткен адамдар карантинге байланысты үйлеріне орала алмай жатқандар)*, т.б. [18, 45-б.]

Біз пандемияға қатысты тілімізге енген жаңа сөздердің түрлерін «Қазақ тілінің сөзжасамы» пәні бойынша тәжірибелік сабақтарда қарастырдық. Сабақ барысында студенттер бұқаралық ақпарат құралдары беттерінен тілдік нақты мысалдар теріп, соларды жасалу жолдарына қарай интербелсенді әдістерді пайдалана отырып, талдады. Жалпы интербелсенді әдістердің көпшілігі студентті сыни ойлауға жетелейді, өзіне деген сенімін арттырады. Оның үстіне пандемия кезінде білім жүйесінің барлық сатысында оқу процесі қашықтан оқыту форматында өткен кезде сабақ үдерісінде жаңа технологияларды, әдіс-тәсілдерді орынды пайдалана білу қажеттігі туындады. Өйткені, зерттеушілер көрсетіп жүргендей, «әрбір педагог білім алушылардың өз пәніне терең қызығушылық тудырғанын, оқушылардың тек теорияны оқып, конспект жазғаны емес, сонымен қатар логикалық тұрғыдан ойлана білгенін, зерттеу әдістерін қолданып, зерттеу жүргізе алуын, әрбір сабақтың оқушы мен оқытушыға қуаныш сыйлайтын мереке, кішкентай көрініс болғанын қалайды. Біз осы кезге дейінгі қолданылған дәстүрлі әдістерге, мұғалім сабақ түсіндіріп, ал оқушылар тек тыңдап отыратындығына үйреніп қалдық. Дайын ақпаратты тыңдау – оқытудың ең тиімсіз тәсілдерінің бірі. Білімді адам басынан адам басына тек ауызша формат арқылы беру мүмкін емес... Оқушылар ақпараттарды, оқып жатқан пәнге деген қызығушылық болған кезде ғана игере алады. Сондықтан мұғалім информатордың рөлін ұмытып, оқушының танымдық іс-әрекетін ұйымдастырушы рөлін атқаруы керек. Бүгінгі күні инновациялық әдістер мен ақпараттық технологияларды қолдану арқылы оқушының ойлау қабілетін арттырып, ізденушілік, зерттеушілік қабілеттерін дамытып, қызығушылығын тудыру, белсенділігін арттыру ең негізгі мақсат болып отыр. Әсіресе қашықтан оқыту жүйесі жедел қарқынмен дамуда, бұған бірнеше факторлар, білім беру мекемелерінің қуатты компьютер техникасымен қамтылуы, оқу пәндерінің барлық бағыттары бойынша электрондық оқулықтардың құрылуы және интернеттің дамуы мысал бола алады» [19, 306-б.]. Олай болса, қашықтықтан оқыту кезінде де сабақтарды түрлендіріп, викториналар, дебаттар және пікірталастар сияқты оқытудың интерактивті әдістерін қолдану студенттерге материалды белсенді түрде, жақсы меңгеруге мүмкіндік береді. Диаграммалар, сызбалар, т.б. көрнекі құралдарды пайдалану күрделі ұғымдарды түсінуде тиімді. Нақты терминдер мен сценарийлерді талқылау студенттерге үйренгендерін тәжірибеде қолдануға көмектеседі, білімгерлердің өз беттерімен ізденулеріне ықпал етеді.

Қорытынды

COVID-19 пандемия кезінде жоғары оқу орындарында онлайн сабақтарда цифрлық технологиялар кеңінен пайдаланылды. Күнделікті сабақта компьютерлік-ақпараттық технологиялар, электрондық оқулықтар, интерактивті тақта жүйелі қолданылды. Білім беру жүйесі электрондық байланыс, ақпарат алмасу, интернет, электрондық пошта, телеконференция, On-line сабақтар арқылы іске асырылды. Оқытуды ақпараттандыру білім жүйесін әдістемелік, технологиялық және практикалық жағынан және АКТ мүмкіндіктерімен іске асыруға бағытталған ғылыми-педагогикалық, оқу әдістемелік, технологиялық әзірлемелердің кең ауқымда қолданылуын қамтамасыз ететін мақсатқа бағытталып, ұйымдастырылды.

Пандемия кезіндегі қашықтықтан оқытуға көшудің өзіндік тиімді жақтары да болды. Оқытудың бұл түрінің тиімділігі көптеген факторларға байланысты, соның ішінде білім алушылардың ынтасы, оқу материалдарының сапасы және оқытушылардың қолдауы басты орында. Заманауи білім беру технологияларын қолдану, оқу платформалары арқылы дәріс тыңдау, онлайн пікірталастарға қатысу мүмкіндігі оқуды қол жетімді және қызықты етеді. Сонымен қатар, қашықтықтан оқыту білімгерлердің өзіне берілген тапсырмаларды орындау уақытын реттеу мен ұйымшылдықты дамытуға көмектеседі. Материалдарды өз бетінше оқитын студенттер күнделікті тапсырмаларды орындау уақыттарын жоспарлап, тиімді пайдалану және өзін-өзі бақылау дағдыларына ие болады.

Әрине қашықтықтан оқытуда бірқатар қиындықтар да болды. Студенттер мен оқытушылардың бетпе-бет қарым-қатынасының болмауы, студент вебинарды мұқият тыңдамай, тек оқуға еліктеушілік жасауы (экранын ашпай, оны қосып, өз ісімен айналысуы мүмкін), онлайн сабақтардағы техникалық ақаулар студенттердің тақырыпқа қатысты жаңа ақпаратты жүйелі түсініп қабылдауларына қиындық туғызды, бұл білімгерлердің психологиясына эмоционалдық тұрғыда кедергі келтірді. Осындай коммуникативтік-прагматикалық кедергілер олардың сабаққа деген қызығушылықтарын азайтып, жағымсыз әсер етті. Сондай-ақ қашықтықтан оқыту кезінде студенттердің сөйленісінде лексика-семантикалық кедергілер кездесті, бұған тілімізге жаңа терминдердің белсенді қолданысқа ене бастауы, оларды интерпретациялаудағы қиындықтар, т.б. жайттар себеп болды.

Қорыта айтқанда, осы зерттеу барысында қашықтықтан оқытудың кедергілері мен тиімді жағы да болғандығы анықталды. Сондықтан цифрлық технологияның заманауи білім беру трендтері аясында зерттеулерді жалғастырған жөн деп есептейміз.

Мақала ІРН АР14870178 (Мемлекеттік тіркелу номері 0122PK00597) «Қазақ қоғамының тілдік контенті: өзгерістер мен жаңарулар (пандемия кезі; 2020–2022 жж.)» тақырыбындағы ғылыми жоба негізінде жазылды.

ПАЙДАЛАНЫЛҒАН ӘДЕБИЕТТЕР ТІЗІМІ

1. «Цифрлық Қазақстан» мемлекеттік бағдарламасы. [Электронды ресурс]. URL: <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/P1700000827> (қаралған күні 19.11.2020)
2. Цифрлы Қазақстан: пандемия цифрландыру үрдісіне қандай түзетулер енгізді. [Электронды ресурс]. URL: <https://strategy2050.kz/news/tsifrlly-aza-stan-pandemiya-tsifrlandyru-rdisine-anday-tzetuler-engizdi> (қаралған күні 19.11.2020)
3. Битэм Э. Педагогиканы цифрлық дәуірде қайта зерделеу. XXI ғасырдағы оқыту дизайны. – Алматы: «Ұлттық аударма бюросы» қоғамдық қоры, 2019. – 328 б.
4. Gagné R.M. Principles of instructional design. – Thomson/Wadsworth, 2005. – 416 p.
5. BBC Русская служба. «Ненастоящее образование». Как пандемия вскрыла проблемы онлайн-обучения. // Российский информационный портал. [Электронный ресурс]. URL: <https://www.bbc.com/russian/vert-sap-54027632> (дата обращения: 19.11.2020)
6. Бисенғалиева А.М., Дюсенғалиева К.О. ЖОО-да қашықтықтан оқытудың заманауи технологияларын меңгеру // Ясауи университетінің хабаршысы. – 2022. – №1(123). – Б. 136–143.
7. Есенова Қ.Ө. Қазіргі қазақ медиа-мәтіннің прагматикасы (қазақ баспасөз материалдары негізінде). – Алматы: Экономика, 2007. – 450 б.
8. Сыздық Р. Қазақ тіліндегі ескіліктер мен жаңалықтар. Ғылыми-танымдық зерттеу. – Алматы: Арыс, 2009. – 272 б.
9. Herberg D. Steffens D unter Mitarbeit von Elke Tellenbach, Doris Al-Wadi. Neuer Wortschatz. Neologismen der 90er Jahre im Deutschen. – Berlin/NewYork: Walter de Gruyter 2004, XXXVII. – 393 p.

10. Аль-Салман С., Хайдер А.С. COVID-19 как причина возникновения неологизмов и словообразовательных процессов в английском языке // *Russian Journal of Linguistics*. – 2021. – Т. 25, № 1. – С. 24–42.
11. Neuer Wortschatz rund um die Coronapandemie. [Electronic resource]. URL: <https://www.owid.de/docs/neo/listen/corona.jsp> (date of access 10.07.2020)
12. Merriam-Webster Dictionary. [Electronic resource]. URL: <https://www.merriam-webster.com/words-at-play/new-words-in-the-dictionary> (date of access 15.07.2020)
13. Словарь русского языка коронавирусной эпохи / Сост. Е.С. Громенко, Х.Вальтер, А.Ю. Кожевников, Н.В. Козловская, Н.А. Козулина, С.Д. Левина, В.М. Мокиенко, А.С. Павлова, М.Н. Приемешева (отв. ред.), Ю.С. Ридецкая. – СПб.: Институт лингвистических исследований РАН, 2021. – 550 с.
14. Салқынбай А. Қазіргі қазақ тілі: оқулық. – Алматы: Қазақ университеті, 2008. – 462 б.
15. Almeida J.D., Berry D.M., Cunningham C.H., Hamre D., Hofstad M.S., Mallucci L., McIntosh K., Tyrrell D.A. Virology: Coronaviruses // *Nature*. – 1968. – №220(5168). – P. 154–168. [Electronic resource]. URL: <https://doi.org/10.1038/220650b0> (date of access 15.07.2020)
16. Қасым Б.Қ. Күрделі зат атауларының мағыналық құрылымы және сөзжасамдық үлгілері. – Алматы: Арыс, 2000. – 154 б.
17. Фаткуллина Ф.Г., Туктамышева Р.Р. Словообразовательные модели неологизмов коронавирусной эпохи // *Вестник Башкирского университета*. – 2022. – Т. 27, №1. – С. 174–177.
18. Есенова К.У., Құрманәлиев К.А., Балтабаева Ж.К. Пандемия кезіндегі медиадискурс: сөзжасамдық құрылымдар // *Абылайхан атындағы қазақ халықаралық қатынастар және әлем тілдері университеті Хабаршысы: «Филология ғылымдары» сериясы*. – 2023. – №1(68). – Б. 53–72.
19. Садықова Б.Б., Есназарова Ұ.Ә., Тоқбергенова А.А. Оқушылардың зерттеушілік дағдыларын қалыптастыруда қолданылатын инновациялық әдістер мен технологиялар // *Ясауи университетінің хабаршысы*. – 2023. – №2(128). – Б. 301–313.

REFERENCES

1. “Cifrlı Qazaqstan” memleketik bagdarlamasy [State program “Digital Kazakhstan”]. [Electronic resource]. URL: <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/P1700000827> (date of access 19.11.2020) [in Kazakh]
2. Cifrlı Qazaqstan: pandemia cifrlandyru urdisine qandai tuzetuler engizdi [Digital Kazakhstan: what adjustments the pandemic has made to the digitalization process]. [Electronic resource]. URL: <https://strategy2050.kz/news/tsifrlı-aza-stan-pandemiya-tsifrlandyru-rdisine-anday-t-zetuler-engizdi/> (date of access 19.11.2020) [in Kazakh]
3. Bitem E. Pedagogikani cifrlik dauirde qaita zerdeleu. XXI gasirdafi oqity dizainy [Re-study pedagogy in the digital age. Learning design in the XXI century]. – Алматы: «Ulitiq audarma biurosy» qogamdyq qory, 2019. – 328 b. [in Kazakh]
4. Gagné R.M. Principles of instructional design. – Thomson/Wadsworth, 2005. – 416 p.
5. BBC Russkaia slujba. «Nenastoiashchee obrazovanie». Kak pandemia vskryla problemy online-obucheniya. // *Rossiski informacionnyi portal*. [Electronic resource]. URL: <https://www.bbc.com/russian/vert-cap-54027632> (date of access 19.11.2020) [in Russian]
6. Bisengalieva A.M., Duisengalieva K.O. JOO-da qashyqyqta oqytudyn zamanai tehnologialaryn mengeru // *Iasauı universitetinin habarshysy*. – 2022. – №1 (123). – B. 136–143. [in Kazakh]
7. Esenova Q.O. Qazirgi qazaq media-matinnin pragmatikasy (qazaq baspasoz materialdary negizinde). – Алматы: Экономика, 2007. – 450 b. [in Kazakh]
8. Syzdyq R. Qazaq tilindegi eskilikter men janalyqtar. Gylymi-tanymdyq zertteu. – Алматы: Arys, 2009. – 272 b. [in Kazakh]
9. Herberg D. Steffens D unter Mitarbeit von Elke Tellenbach, Doris Al-Wadi. Neuer Wortschatz. Neologismen der 90er Jahre im Deutschen. – Berlin/NewYork: Walter de Gruyter 2004, XXXVII. – 393 p.

10. Al-Salman S., Haider A.S. COVID-19 kak prichina vozniknovenia neologizmov i slovoobrazovatelnyh processov v angliskom iazyke // Russian Journal of Linguistics. – 2021. – T. 25, №1. – S. 24–42. [in Russian]
11. Neuer Wortschatz rund um die Coronapandemie. [Electronic resource]. URL: <https://www.owid.de/docs/neo/listen/corona.jsp> (date of access 10.07.2020)
12. Merriam-Webster Dictionary. [Electronic resource]. URL: <https://www.merriam-webster.com/words-at-play/new-words-in-the-dictionary> (date of access 15.07.2020)
13. Slovar russkogo iazyka koronavirusnoi epohi / Sost. E.S. Gromenko, H. Valter, A.Iu. Kojevnikov, N.V. Kozlovskaia, N.A. Kozulina, S.D. Levina, V.M. Mokienko, A.S. Pavlova, M.N. Priemysheva (otv. red.), Iu.S. Ridecskaia. – SPb.: Institut lingvisticheskikh issledovaniy RAH, 2021. – 550 s. [in Russian]
14. Salqynbai A. Qazirgi qazaq tili: oqulyq. – Almaty: Qazaq universiteti, 2008. – 462 b. [in Kazakh]
15. Almeida J.D., Berry D.M., Cunningham C.H., Hamre D., Hofstad M.S., Mallucci L., McIntosh K., Tyrrell D.A. Virology: Coronaviruses // Nature. – 1968. – №220(5168). – P. 154–168. [Electronic resource]. URL: <https://doi.org/10.1038/220650b0> (date of access 15.07.2020)
16. Qasym B.Q. Kurdeli zat ataularynyn magynalyq qurylymy jane sozjasamdyq ulgileri. – Almaty: Arys, 2000. – 154 b. [in Kazakh]
17. Fatkullina F.G., Tuktamysheva R.R. Slovoobrazovatelnye modeli neologizmov koronavirusnoi epohi // Vestnik Bashkirskogo universiteta. – 2022. – T. 27, №1. – S. 174–177. [in Russian]
18. Esenova K.U., Kurmanaliev K.A., Baltabaieva J.K. Pandemia kezindegi mediadiskurs: sozjasamdyq qurylymdar // Abylaihan atyndagy qazaq halyqaralyq qatynastar jane alem tilderi universiteti Habarshysy: «Filologia gylymdary» seriasy. – 2023. – №1(68). – B. 53–72. [in Kazakh]
19. Sadyqova B.B., Esnararova U.A., Toqbergenva A.A. Oqushylardyn zertteushilik dagdylaryn qalyptastyruda qoldanylatyn innovatsionalyq adister men tehnologialar // Iassau universitetinin habarshysy. – 2023. – №2(128). – B. 301–313. [in Kazakh]